

ІСТОРІЯ ТА ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА, ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

Борисов Є.М.

*кандидат юридичних наук, доцент,
Одеський державний екологічний університет*

ФОРМУВАННЯ МОРСЬКОЇ ДОКТРИНИ ТА ЕВОЛЮЦІЯ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКИХ СИЛ

Аналіз еволюції регламентації військово-морських сил неможливо здійснити без огляду відображення відповідних аспектів у військово-морській історичній думці. Вказані наукові дослідження насамперед не мають юридичної спрямованості та мають предметом сам зміст та природу діяльності військового флоту, зокрема у вимірі його становлення та розвитку. Водночас їх узагальнення та оцінка у правовому вимірі була б корисною саме у контексті визначення зв'язку між історичною думкою та розвитком військово-морського права.

Слід констатувати, що відповідні роботи та сама доктрина діяльності флоту виникла лише у новітні часи, та сформувалася у цілісному вигляді наприкінці XIX сторіччя. Водночас і до утворення такої цілісної доктрини діяльність морських сил ретроспективно аналізувалася у роботах авторів провідних європейських країн. У цьому вимірі не можна оминати видану французьким єзуїтським священиком Полем Осте роботу «Мистецтво морської війни або угоди щодо морського маневрування» 1697 року [9]. У цьому творі, що став на сторіччя настільним підручником морських офіцерів різних країн, П. Осте не лише сформулював лінійну бойову тактику вітрильного флоту, скомпоновану ним у п'ять порядків, але й описав попередній досвід морських битв, у яких флоти, не знаючи маневрів, мовою автора «були як варвари, що ведуть війну без знань, без порядку, залишив усе на розсуд долі та випадку» [8, р. 56]. Фактично

саме аналіз історичного досвіду дозволив П. Осте розробити переконливі тактичні рекомендації.

Історичний аналіз містився й у наступній системній роботі з морської тактики «Морська тактика або порядок еволюцій та сигналів», виданої у 1763 р. Біготом де Морогом, французьким артилеристом, а у наступному командиром військових кораблів та першим керівником утвореної тоді Морської академії у Бресті [1]. Також історичний вимір мали праці колеги де Морога за академією, Дюамеля де Монсо, французького вченого та чиновника, що серед іншого обіймав посаду генерального інспектора флоту; ці роботи охоплювали серед іншого аспекти організації будівництва військових кораблів [4] та охорони здоров'я їх екіпажів [5].

Примітно, що подібний підхід, із урахуванням історичного досвіду, мала й основна книга критика ідей П. Осте, британського вченого Джона Клерка з Елдіна «Нариси з морської тактики: система та історія» виданої уперше в 1779 р. [3]. Тому, хоча певні інструкції та технічні збірки публікувалися й раніше, саме твори П. Осте та Дж. Клерка стали засадами поєднання історичного досвіду та практичної організації діяльності флоту (відомо, що, прикладом, адмірал Нельсон цитував роботу Дж. Клерка у власних наказах).

Також у XVIII сторіччі з'явилися біографічні твори, присвячені видатним флотоводцям, такі як чотирьохтомна праця Джона Кемпбелла «Життя британських адміралів: нова та точна морська історія з найдавніших часів», що була уперше видана в Дубліні у 1748 р. [2]. Примітно, що ця робота Дж. Кемпбелла починається із вказівки на виключне значення військово-морської історії для життя морських націй та містить у вступі спеціальне застереження про те, що усі згадані у творі стародавні та закордонні автори процитовані автором вірно та без перекручень.

Для європейських істориків флоту XIX сторіччя був властивим певний критицизм у висвітленні етапів розквіту, стагнації або занепаду національних військово-морських сил. У цьому вимірі Бонфіль Лаперуз у роботі «Морська історія Франції» 1845 р. вказував на те, що у XVIII ст. «загрузнув саме в фальшивої економії», морське міністерство вимагало від адміралів, «через надзвичайні витрати, необхідні для утримання флоту», «дотримуватися великої

обережності». Дослідник критикував такі розпорядження «не вступати в битви, які могли супроводжуватися втратою кораблів» та вказував, що «система, в основі якої покладено, що адмірал не повинен користуватися всією силою, що перебуває в його розпорядженні», «підриває моральну силу для порятунку матеріальних засобів, призводить до сумних наслідків» [10, р. 57].

Як з подібних питань вказує Юр'єн де Грав'є у роботі «Морські війни Республіки та Імперії», через сто кроків після такої політики, засмучена постійними невдачами флоту, влада «тримала наші кораблі збройними тільки для того, щоб зобов'язати наших ворогів до блокад, величезна вартість яких повинна була врешті-решт виснажити їх фінанси» [7, р. 154].

Зокрема у виданій в 1867 р. книзі «Морські битви Франції» колишній командир військового корабля Онесім Ж. Трудо писав про «вади системності дій уряду» та безмежні «розкрадання доходів держави і адміралтейства». Цей автор вказував, що задля «збереження, серед загального розкрадання, небагатьох збройних кораблів все частіше і частіше робилися поступки ворогові», через що на флоті формувалося «оборонна ситуація, настільки ж вигідна ворогові, скільки ж чужа духу нашого народу». Як вказував відповідний французький автор, «боязка обачність перед ворогом, нав'язана нам за наказом, змінила з плином часу національний характер, та зловживання цією системою призводило до вчинків не дисциплінарних та до відступу від свого боргу під вогнем ворога, приклади чого марно було б шукати в попередні часи» [12, р. 77; 13, с. 45].

Як відзначав в рамках аналізу французького флоту попереднього сторіччя французький морський командир та політик Огюст Гужар у своїй роботі 1877 р. «Морська війна: воєнні інституції з часу утворення до сьогодні», «сумний стан флоту в царювання Людовика XV, закриття для офіцерів доступ до блискучої кар'єри сміливих підприємств і вдалих боїв та змусив їх звернутися до своїх власних сил; вони отримали при вивченні своєї справи знання, які їм належало піддати випробуванням у наступні роки» [6, р. 56; 11, с. 47]. Примітно що сам О. Гужар серед іншого був активним учасником бойових дій та зокрема отримав два поранення від час Кримської кампанії 1854–1855 рр. Водночас саме ці праці переважно

французьких авторів, наповнені ретроспективним аналізом серії вже історичних на той час національних невдач на морі, стали підґрунтям для наукових досліджень нового рівня.

Отже розвиток морської доктрини у новітні часті істотно вплинув на підходи до правового регулювання військово-морських сил. Крім використання у працях з морської тактики та стратегії, історія військово-морських сил з XVIII сторіччя відображалася у біографічних працях. Зазначена проблематика потребує на нові наукові дослідження.

Список використаних джерел:

1. Bigot S. de Morogues. *Tactique navale, ou, Traite des evolutions et des signaux; avec figures en taille-douce.* Paris, 1763. 481 p.
2. Campbell J. *Lives of the British Admirals: Containing a New and Accurate Naval History, from the Earliest Periods.* Dublin, 1748. 356 p.
3. Clerk J. E. *An Essay on Naval Tactics: Systematical and Historical. With Explanatory Plates. Part I. L., 1790.* 165 p.
4. Duhamel du Monceau H.L. *Elemens de l'architecture navale, ou Traite pratique de la construction des vaisseaux.* Paris, 1758. 484 p.
5. Duhamel du Monceau H.L. *Moyens de conserver la sante des equipages des vaisseaux : avec la maniere de purifier l'air des salles des hopitaux ; et courte description de l'hopital Saint-Louis.* Paris, 1759. 300 p.
6. Gougeard A. *La marine de guerre: ses institutions militaires, depuis son origine jusqu'a nos jours.* Bruxelles, 1877. 432 p.
7. Graviere J. de la. *Guerres Maritimes sous La Republique Et L'Empire.* Paris, 1847. 325 p.
8. Hoste P. *L'art des armees navales, ou Traite des evolutions navales, qui contient des regles utiles aux officiers generaux d'une armee navale, avec des exemples tirez de ce qui s'est passe de plus considerable sur la mer depuis cinquante ans.* Lyon, 1697. 424 p.
9. Hoste, Paul. URL: <https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780195130751.001.0001/acref-9780195130751-e-0377>
10. Lapeyrouse B., Leonce L. *Histoire de la marine Francaise.* Paris, 1845. 412 p.
11. Mahan A. *The influence of sea power upon the French revolution and empire: 1793-1812.* L., 1892. 411 p.
12. Troude O. *Batailles navales de la France.* Paris : Challamel aine, 1867. T. 1. 476 p.
13. Мэхэн А.Т. *Влияние морской силы на историю 1660–1783.* СПб., 1895. 420 с.